

Expo

Biografia – surse documentare și bibliografice Prezentarea expoziției

de dr. Raul-Ionuț RUS, dr. Teodora-Ligia DRĂGHICI, Aurelia KINCSES,

Anca-Roberta STUPARIU

Biografia, potrivit Dicționarului explicativ al limbii române, reprezintă o expunere scrisă și comentată a vieții unei persoane. Pornind de la această definiție, ideea unei expoziții referitoare la biografie a fost o reală provocare pentru identificarea surselor documentare care să reliefeze scrierile despre viața și activitatea unor persoane și ulterior pentru realizarea unei selecții a documentelor care să fie expuse. Astfel, biografia este reflectată prin memorii, jurnale, corespondență personală, caracterizări și nu în ultimul rând prin autobiografii, provenind din următoarele fonduri și colecții arhivistice aflate în păstrarea Arhivelor Naționale Timiș.

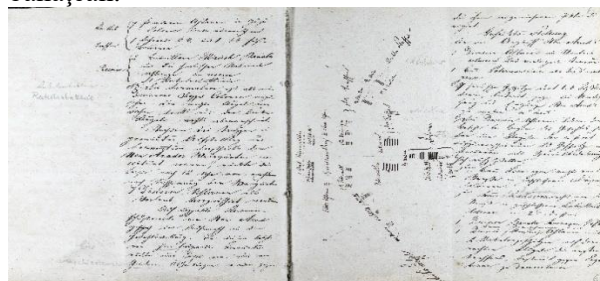
Colecția de documente Cioloca Dimitrie

A fost constituită în urma a două preluări de documente în anul 1959 de la prof. Dimitrie Cioloca (născut la 18 decembrie 1874 în localitatea Șipet – decedat la 18 ianuarie 1963 la Caransebeș) și respectiv în anul 1970 de la Zeno Cioloca.

Creatorul colecției de documente a urmat gimnaziul la Timișoara și facultățile de teologie și filosofie la Cernăuți. A deținut o serie de funcții administrative în cadrul bisericii, iar apoi a devenit referent școlar la consistoriul din Caransebeș în perioada 1905-1909, profesor la Institutul Teologic din Caransebeș, în perioada 1908–1938 și profesor de limba germană la Liceul din Caransebeș.¹ Documentele au fost colecționate de-a lungul timpului de profesorul Dimitrie Cioloca din Caransebeș.

Documentele cuprind informații referitoare la viața și activitatea generalului Traian Doda născut în localitatea Prilipeț la data de 14 iulie 1822 într-o familie de grăniceri din granița militară bănățeană și decedat la data de 16 iulie 1895 în localitatea Caransebeș. Sunt reliefate

cu precădere aspecte ale activității sale militare: planuri, schițe strategice de luptă, colaborarea cu Institutul Geografic Militar din Viena la lucrări de cartografie, dar și de susținere a înființării unui gimnaziu român de 8 clase la Caransebeș. Pe lângă documentele referitoare la viața și activitatea lui Traian Doda, colecția mai cuprinde copii ale unor privilegii acordate unor nobili români din Transilvania, documente referitoare la învățământ, raporturile între biserică și școală, biserica ortodoxă română și cea ortodoxă sârbă, culegeri din folclorul bănățean.

A fost ales din colecție pentru a exemplifica în cuprinsul expoziției categoria de jurnale, un extras din jurnalul militar al căpitanului Traian Doda cu privire la organizarea corpului de armată din Timișoara cu ordinea de luptă, planuri și

¹ *Dicționarul teologilor români*,

<https://www.crestinortodox.ro/dictionarul-teologilor-romani/dimitrie-cioloca-87421.html>, accesat la 28 mai 2024.

schite strategice de luptă pentru cucerirea cetății Aradului în luna februarie a anului 1849.

Colecția de documente din achiziții și donații

Este constituită din achiziții și donații, fiind structurată pe așa-numite „achiziții” și „donații” denumite după numele persoanei sau instituției de la care provin. Inițial fiecare grupare de acest gen a avut un inventar propriu, de obicei cel întocmit cu prilejul achiziționării sau donării. Prima înregistrare a fondului este făcută în anul 1953. În decursul timpului numeroase donații și achiziții au fost desprinse din colecție constituindu-se fonduri arhivistice de sine stătătoare.

Fiind vorba de o colecție constituită fără criterii prestabilite, tematica și chiar valoarea documentelor care o alcătuiesc este foarte diferită.

Colecția cuprinde și numeroase acte referitoare la activitatea meseriașilor și a breslelor. Din cuprinsul colecției, pentru secțiunea *Autobiografii*, a fost aleasă autobiografia lui Traian Novac, luptător socialist, născut în 1882 la Ticvaniu Mic, secretar al Partidului Social Democrat din Banat în anul 1920, membru al Partidului Socialist din Zagreb din 1923.

Colecția de documente Gheorghe Cotoșman

Gheorghe Cotoșman s-a născut în anul 1904 în localitatea Sânnicolau Mare, din părinți țărani, Petru și Floarea. După absolvirea cursurilor elementare și gimnaziale în localitatea natală, în perioada 1919-1924 frecventează Școala Normală de Învățători din Timișoara, iar în următorii trei ani studiază la Institutul Teologic din Arad. În anul 1928, se căsătorește cu Maria Groza din Comloșu Mare și este hirotonit preot la nou-înființata parohie ortodoxă din Jimbolia. În anul 1930 a absolvit cursurile Facultății de Teologie din București și în anul 1933 obține diploma de licență în teologie cu „magna cum laudae”. După susținerea examenului de capacitate pentru profesori la Iași din anul 1937, predă la catedra de istorie bisericească a Academiei Teologice din

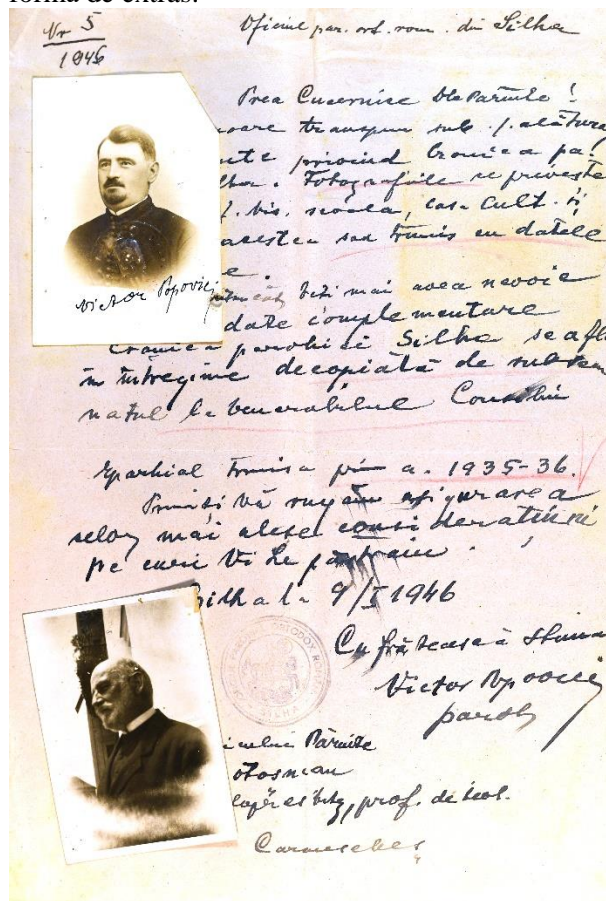
Caransebeș, până în anul 1948. Câteva luni, în anul 1938, funcționează ca preot la biserica Sf. Nicolae-Șelari din București, dar din cauză că se îmbolnăvește, revine la Jimbolia. În anul 1941 susține teza de doctorat în teologie cu titlul „Episcopia Caransebeșului până în pragul secolului al XIX-lea”. Ca preot paroh la Jimbolia, Gheorghe Cotoșman a organizat parohia, a construit biserica și casa parohială, a înființat corul școlii primare și casa culturală cu bibliotecă. În perioada războiului a predat nu numai la Academia Teologică din Caransebeș, ci și la Liceul Traian Doda, fiind și deputat în adunarea eparhială Caransebeș. În anul 1948, se mută la Timișoara, ocupând funcția de consilier referent mitropolitan la Mitropolia Banatului, iar în perioada 1950-1968 a fost vicar arhiepiscopal și mitropolitan. Se pensionează în anul 1968, iar în anul 1977 se stinge din viață.

În perioada 1934-1972 a publicat zeci de lucrări, articole și studii în reviste precum „Mitropolia Banatului”, „Altarul Banatului”, „Luceafărul”, „Foaia Diecezană”, „Biserica Bănățeană”, „Revista Institutului Social Banat Crișana”, „Biserica Ortodoxă Română”, „Glasul Bisericii”, „Biserica și Școala”, lucrări ce privesc istoria Banatului, personalități bănățene și istoria bisericii ortodoxe din Banat. Pentru redactarea acestora, preotul Gheorghe Cotoșman s-a documentat temeinic, mai ales în arhivele bisericești. În același timp, cu intenția de a realiza o lucrare completă privind istoria bisericilor din Banat, în perioada 1943-1959, a solicitat parohiilor ortodoxe din cadrul eparhiei Caransebeș completarea unor chestionare. Pe lângă răspunsurile la aceste chestionare, mulți preoți i-au trimis și documente originale privind istoria bisericii sau a localității, precum și fotografii ale bisericilor, preoților, școlilor sau ale unor țărani îmbrăcați în port popular.

Altă categorie de documente adunate de preotul Gheorghe Cotoșman o constituie corespondența și însemnările personale, cât și un grup de documente primite de la protopopul de Vârșeț, Traian Oprea, privitoare la eforturile acestuia din perioada interbelică de a conserva identitatea națională a românilor din Banatul iugoslav. De asemenea, în colecția constituită de Gheorghe Cotoșman se găsesc și documente

privind istoria bisericii greco-catolice din Crișana, Transilvania și Banat. Documentele au fost donate Arhivelor Naționale Timiș de urmașii preotului.

A fost aleasă pentru această expoziție genealogia întocmită în anul 1885 de Ștefan Moldovan privind familia Barchi sau Bartsi, alias Berceanu, originară din Alba-Iulia și având o ramură în Lugoj, Ștefan Berceanu fiind primul paroh și protopop greco-catolic din Lugoj. De asemenea, s-au expus biografia și fotografiile preoților Victor și Isaia Popovici, preoți în localitatea Sâlha. Documentele sunt expuse sub formă de extras.

Colecția de documente Muzeul Banatului

Bazele colecției de documente ca și cele ale pinacotecii au fost puse de fostul comite de Timiș (1872-1890), Sigismund Ormos. Prima mențiune asupra modului de organizare al colecției este cea din anul 1893, când Dr. Berkeszi István prezintă un raport asupra arhivei societății descriind în detaliu structura colecției.² Aceasta a fost grupată pe 4 clase: A – diplome și acte oficiale, cele autohtone în ordine cronologică și cele străine; clasa B - corespondență și alte acte cu caracter privat, ordonate pe autori; C – cuprinde tipăriturile de mici dimensiuni – anunțuri mortuare, afișe teatrale, dar și publicații care, din pricina dimensiunii mici, riscau să se piardă în bibliotecă; clasa D - era formată de „colecția Ormos”, subîmpărțită în trei compartimente. Criteriul a fost acela ca documentele referitoare la un eveniment, la o problemă sau la o persoană să fie grupate, pe cât posibil, într-un pachet, sub un singur număr.³ Colecției i se adaugă în timp și alte documente, baza formând-o însă cele adunate până în 1920.⁴

Prezarea documentelor către arhive, din anul 1960, s-a făcut pe bază de inventar, la Muzeul Banatului rămânând însă numeroase acte privind istoria orașului, printre care și primul volum din Catastrum Civium precum și arhiva fostei Societăți de Istorie și Arheologie, considerată ca parte structurală a fondului propriu (1872-1920).⁵ În urma prelucrării documentelor, a rezultat o colecție arhivistică.⁶

În ceea ce privește seria de documente ordonate cronologic, cel mai vechi document original din colecție este un act de vânzare emis de episcopul de Gurkh /Germania/ la 24 august 1457. De altminteri, majoritatea documentelor deținute din secolele XV-XVI au fost emise în Germania și Austria și nu au vreo legătură cu Banatul, proveniența lor fiind necunoscută. Din anul 1571 datează un act emis de Alexandru, voievodul Țării

² Berkeszi István, dr., *Jelentés a délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat levéltáráról*, în „Történelmi és régészeti Értesítő”, IX, caiet I, Timișoara 1893, pp. 105-115.

³ Marlen Negrescu, *Avatarurile unei colecții – Colecția de documente Muzeul Banatului – Studiu de caz – în „Patrimonium Banaticum”*, III, 2004, Timișoara, p. 112.

⁴ *Idem*.

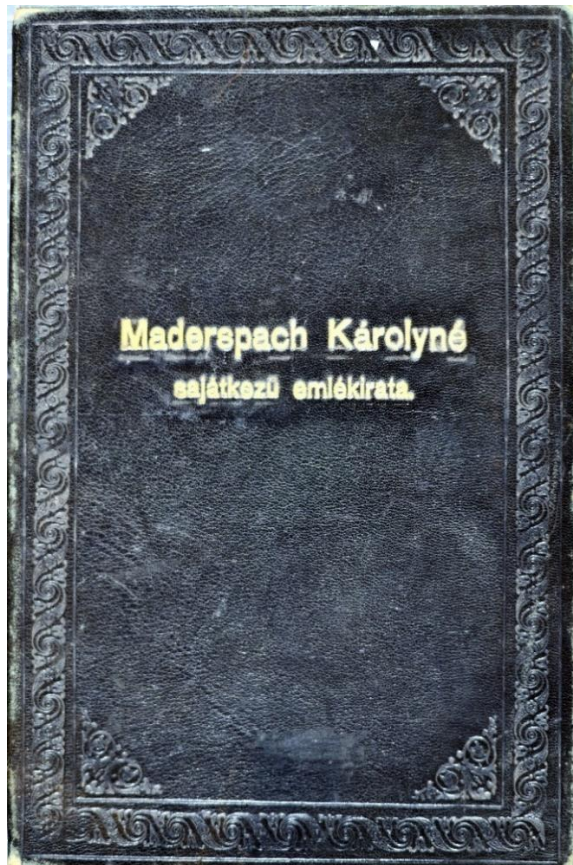
⁵ Dosarul fondului CMB, *Proces verbal nr.2001/12.09.1960*.

⁶ Prin colecție arhivistică se înțelege totalitatea documentelor grupate de un creator sau deținător, conform unui anumit criteriu (tematic, cronologic, particularități externe, etc.), fără a se ține seama de proveniența lor sau de existența unei legături organice.

Românești, iar începând cu anul 1580 o serie de acte privind vânzarea, donarea, ori litigii referitoare la proprietatea asupra unor terenuri din Transilvania.

Colecția cuprinde de asemenea: diplome de înnobilitare, privilegii, tabele de evidență a scrisorilor de înnobilitare consemnate în procesele verbale ale adunărilor generale ale comitatului Timiș; diplome, statute, certificate, carnete privind activitatea breslelor și a corporațiilor meșteșugărești, încheierea uceniciei, peregrinarea calfelor, calitatea de meșter; privilegii de târg acordate localităților Dudeștii Vechi, Făget, Vinga, Sânnicolaul Mare; fragmente din corespondența unor personalități cum ar fi cea a lui Mihai Besan, notar public din Lugoj, cu Antoniu Mocioni, A. Maniu, Miron Românul, Iosif Popasu, Ioan Mețianu, G. Olteanu, E. Athanasievits, Patriciu Dragalina, Teodor Păcățian, Emanoil Ungureanu, a baronului Petru Duca de Cadar, însărcinat cu afaceri în Țările de Jos și deputat în Dietă; scrisori ale lui Constantin Diaconovici Loga în calitate de director al școlilor naționale, scrisori adresate de Vasile Goldiș și Octavian Goga lui Petre Nemoianu, corespondența lui Pogány Mihály, redactor la „Temesvári Hirlap”, cu diverse personalități ale epocii, scrisori ale contelui Széchényi István privind navigația și construirea unui pod pe Dunăre, construirea căii ferate în vestul Ungariei, corespondența lui Ioachim Miloia și a lui Cornel Ciupe în calitate de directori ai Muzeului; documente referitoare la revoluția de la 1848-1849, etc.

Oserie de documente, dintre cele care compun colecția, se referă nemijlocit la istoria Banatului, însă din păcate, mare parte dintre ele sunt doar copii, autentificate în 1896 de arhivarul comitatului Timiș de pe actele Administrației provinciale.⁷ S-a considerat adecvat pentru tema expoziției un extras din Memoriile văduvei lui Maderspach Carol, Francisca Madersbach, referitoare la relațiile familiei cu frații Hoffmann, parteneri în activitatea minieră a soțului său, precum și aspecte privind evenimentele de la 1848-1849.

Colecția de documente privind Revoluția de la 1848–1849

Colecția a fost constituită în urma fondării documentelor preluate de la Muzeul Regional al Banatului din documente cuprinse în perioada 14 ianuarie 1848 – 30 noiembrie 1849. Documentele constau în rapoarte ale comisarilor regali și guvernamentali Vukovics Sava și Csernovics Péter către președintele guvernului Kossuth, ministrul de interne Szemere, ministrul învățământului Ágoston Treffort în probleme legate de activitatea desfășurată de ei în sudul Banatului, rapoarte ale Direcției Minelor din Oravița, ale diferitelor preturi, ale comandamentelor armatei regulate sau ale gărzilor naționale referitoare la luptele lor cu răsculații sârbi. De o

⁷ Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial*, Timișoara, Editura de Vest, 1997, *passim*.

deosebită importanță este cronica scrisă de comisarul guvernamental Vukovics, în exil la Geneva, Paris și Londra în care sunt descrise evenimentele din 1848-1849, la a căror desfășurare a luat parte.

În expoziție sunt inserate un extras din memoriile soldatului Popini Nándor, originar din Șimleul Silvaniei, privind înrolarea sa ca voluntar la Debreczen și implicarea în evenimentele din sudul Banatului, în anii 1848-1849; un extras din jurnalul lui Bogma István, colecător orășenesc de taxe și istoric din Timișoara, în care descrie asediul cetății Timișoarei din 1848-1849, fiind surprinse evenimentele mai importante întâmplare în jurul cetății. Un alt document ales pentru a evidenția felul în care se regăsesc date biografice despre persoane în acte oficiale este raportul comandantului regimentului de graniță către Comandamentul General Militar Bănățean referitor la activitatea „dușmănoasă” a lui Eftimie Murgu contra Casei Imperiale, precum și un extras din memoriile lui Vukovics Sava, fost comisar guvernamental în Banat în timpul Revoluției de la 1848-1849.

Colecția de documente Vukovics Sava

Vukovics Sava s-a născut în anul 1811 în localitatea Fiume, într-o familie de nobili sârbi cu moșie în Beregsău Mare. Și-a început viața publică în comitatul Timiș. A fost ulterior ministru de justiție al Ungariei, iar în perioada revoluției de la 1848-1849 a fost numit comisar guvernamental al guvernului revoluționar maghiar în Banat. După înăbușirea revoluției s-a refugiat în Anglia, stabilindu-se la Londra, unde și-a scris memoriile. A decedat în anul 1872. Fondul se compune din scrisori, note, rapoarte, fotografii, contracte, diploma de înnobilitare a familiei și blazonul acesteia.

Majoritatea corespondenței este primită de la președintele Tribunalului Montanistic din Banat Oravița și conține informații privind situația revoluției în părțile miniere bănățene, cu referiri concrete la constituirea gărzilor naționale, aprovizionarea cu muniții, organizarea apărării în centrele miniere Bocșa, Moldova, Sasca, starea de spirit a populației din părțile miniere și din granița militară, descrierea luptelor de la Vârșet și

Bocșa, fabricarea muniției la Reșița pentru revoluționarii din Arad. S-au păstrat de asemenea scrisori care se referă la apărarea orașului Biserica Albă, organizarea detașamentului de voluntari, a gărzilor naționale, înrolarea de recruți din Ciacova, situația revoluționară din localitatea Sasca.

Au fost expuse în secțiunea *Memorii* din cuprinsul expoziției fotografia lui Vukovics Sava în ținută maghiară de gală și un extras din memoriile lui Vukovics Sava, fost comisar guvernamental în Banat în timpul Revoluției de la 1848-1849, dar și blazonul familiei Vukovics, extras dintr-o copie legalizată în anul 1827 a Diplomei de înnobilitare, acordată de împăratul Leopold II, la data de 5 septembrie 1791, la Viena, fraților Sava, Teodor și Alexandru Vukovics.

Colecția de manuscrise literare și științifice

A fost desprinsă din Colecția de documente a Muzeul Banatului care a avut la bază colecția de documente a Societății de istorie și arheologie din Timișoara. Manuscrisele literare constau în fragmente ale romanului „Etelka” de Dugonics András, ale epopeii comice „Ludas Matyi” de Fazekas Mihály, poezii de Arany János, Iosif Hartmann, proză de Karl von Möller, poezii ocazionale sau cu autori necunoscuți.

Manuscrisele științifice constau în studii istorice ale lui Téglás Gábor, Szen-kláray Jenő, Milleker Bodog, Trastler Iosif și alții, unele citite în cadrul ședințelor Societății de istorie și arheologie, publicate în revistele istorice ale vremii sau sub formă de volume – este cazul lucrării lui Dr. Baroti Lajos: „Adattár Délmagyarország XVIII Századi Történetéhez” („Culegere de documente pentru istoria Ungariei de sud în secolul XVIII”), elaborată sub auspiciile Societății muzeale de istorie și arheologie a Ungariei de Sud din Timișoara în perioada 1893-1907, pe baza documentelor Administrației provinciale din Timișoara aflate la Arhivele Naționale ale Ungariei din Budapesta.

Un interes deosebit îl prezintă însemnările monografice privind comuna Ferendia ale învățătorului Achim Miloia. Din perioada interbelică datează o serie de materiale atât literare cât și istorice, unele aparținând lui Ioachim Miloia, care urmau să apară în revista „Analele Banatului”.

Din cuprinsul Colecției de manuscrise literare și științifice au fost selecționate pentru a fi expuse un extras din „Monografia comunei Ferendia”, scrisă în jurul anului 1886 de Achim Miloia, învățător confesional, și un extras din „Pilde, învățături, istorioare și glume în versuri, inspirate din istoria Romei și a Daciei Romane precum și de dragoste, cătănie etc”, scrise de preotul învățător Ioachim Popovici, începând cu 17 august 1812, cu o însemnare a nepotului său Sofronie Liuba.

Baroul de avocați Timișoara

Din documentele păstrate în acest fond nu rezultă data și modul de înființare și organizare a Baroului de avocați din județul Timiș. Bazele primei forme de organizare a avocaților din regiune se pare că au fost puse la data de 25 ianuarie 1875 prin înființarea Camerei Avocaților din Timișoara.⁸ Aceasta se pare că reprezenta o formă de uniune profesională a avocaților care s-a înființat după ce la sfârșitul secolului XIX justiția s-a desprins de administrație, devenind independentă. Între anii 1874–1875 în Ardeal și celelalte teritorii aparținând Imperiului Austro–Ungar au fost emise mai multe legi privind organizarea justiției și privind reglementarea domeniilor de activitate aflate în legătură cu justiția. Conform legii publicate în Monitorul Oficial al României nr. 301/1931, în corpul avocaților puteau fi admiși cetățeni români, de 24 ani, doctori sau licențiați în drept, având un stagiu de 3 ani. Organele corpului de avocați sunt congresele generale, consiliul general al Uniunii, comisia permanentă, adunarea generală a baroului, consiliul baroului și decanul. Legea reglementa drepturile și obligațiile avocaților și condițiile în care se putea exercita profesiunea de avocat. Din anul 1948 a început un proces de epurare a corpului de avocați, o parte dintre aceștia nefiind acceptați în colegiile de avocați, fiind nevoiți să-și exercite profesiunea în alte domenii, de regulă ca și jurisconșulți în întreprinderi și instituții de stat.

Profesiunea de avocat a fost exercitată în baza legii din anul 1931 până în anul 1954, când a fost promulgat Decretului nr. 281 din 21 iulie 1954 (modificat ulterior prin legea nr. 191/1977), care prevedea că avocatura în Republica Populară Română are sarcina de a acorda asistență juridică populației, instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor, în scopul apărării drepturilor și intereselor lor legale și al întăririi legalității populare. Asistența juridică se realizează prin apărarea și reprezentarea celor interesați în fața instanțelor de judecată, darea de consultații juridice și întocmirea

⁸ Lazăr Grunenațu, *Istoria Baroului Timiș*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Mirton, 2012, p. 72.

de cereri, plângeri și alte acte cu caracter juridic. Colegiile de avocați sunt organizații obștești, cu personalitate juridică, constituite pe regiuni, al căror sediu se afla în localitățile de reședință ale tribunalelor regionale. În capitala Republicii Populare Române se constituie Colegiul de avocați al regiunii București și al Capitalei Republicii Populare Române. Prin ordinul Ministrului Justiției se pot constitui colegii de avocați și în alte unități teritorial-administrative. Activitatea avocațională pe țară este îndrumată de Consiliul Central al Colegiilor de Avocați din R.P.R. Ministrul Justiției are conducerea generală a activității întregii avocatură din R.P.R. Colegiul de avocați cuprinde toți avocații din circumscripția sa teritorială și este condus de consiliul colegiului, ales de adunarea generală a membrilor colegiului. După anul 1990 organizarea și exercitarea profesiei de avocat s-a efectuat în baza legilor nr. 90 din 28 februarie 1990, nr. 51/1995 și a legii nr. 231/2000. Baroul de avocați s-a reînființat tot în baza legii nr. 90/1995.

Fondul arhivistic Baroul de Avocați Timiș cuprinde un număr de opt unități arhivistice, create în perioada 1875–1948. Acestea sunt registre de evidență a avocaților definitivi și stagieri care au fost înscrși ca membri ai Baroului din Timișoara și au fost preluate în anul 1997 de la Baroul Timiș. Pentru expoziție s-a utilizat un extras dintr-un registru de evidență a avocaților definitivi din perioada 1925–1928, cuprinzând însemnări biografice referitoare la dr. Băran Coriolan, născut la 6 februarie 1896 în localitatea Nerău.

Comandamentul General Bănățean

Administrația Imperială a Banatului (Kaiserliche Administration in dem Temesvarer Banat) a funcționat în perioada 1716-1752 ca autoritate administrativă civilă și militară având ca for superior Consiliul Aulic de Război (Hofkriegsrat) și Camera Aulică (Hofkammer) din Viena. Pentru mai multă eficiență, prin rescriptul din 17 februarie 1752 se instaurează administrația civilă în Banat, subordonată Colegiului Aulic (Hof-Collegium), iar Comandamentul General Bănățean

devine autoritatea supremă militară a provinciei având ca for tutelar Consiliul Aulic de Război din Viena. Începând cu anul 1764 Comandamentul General Bănățean devine și autoritate supremă administrativă pentru confiniul militar prin înființarea regimentelor de graniță ilir-bănățean și german-bănățean, iar în anul 1768 a regimentului român-ilir. Își va păstra acest rol și după anexarea provinciei la Ungaria în 1778 și reînființarea comitatelor Timiș, Torontal și Caraș. În perioada 1783-1791 Comandamentul General Bănățean a fost unificat cu cel Slavon, mutându-și sediul de la Timișoara la Petrovaradin <Serbia>.

După revoluția din 1848-1849, prin decretul Ministerului de Război din 2 ianuarie 1850, în urma deciziei imperiale din 31 decembrie 1849, se înființează Comandamentul Militar Provincial (Landes Militär Commando) cu sediul la Timișoara și având în sfera sa de activitate Banatul Timișan și Voivodina Sârbească, precum și regimentele de graniță bănățene. Prin ordinul imperial din 16.11.1851 ajunge în subordinea sa și Cetatea Arad.

In urma dispoziției din 16 ianuarie 1856 a Comandamentului Suprem al Armatei comandamentele de armată, comandamentele de corp de armată cu administrația proprie și guvernămintele militare formează autoritatea provincială militară, având în frunte un general comandant. Guvernământul militar și civil din Timișoara va fi condus de guvernatorul și generalul comandant în Banat și Voivodina Sârbească.

Comandamentul General Provincial din Timișoara avea 8 secții: secția 1 - condusă de adjutantul Comandamentului General - se ocupa de conducerea cancelariei, de probleme militare, de efectivul trupelor, de recrutare; secția 2 - se ocupa de probleme juridice; secția 3 - numită și a statului major, se ocupa de serviciul operativ, de măsurători cadastrale, dispoziții de marș ș.a.; secția 4 - sau comisariatul de război - se ocupa de problemele economice; secția 5 - aprovizionare; secția 6 - probleme sanitare; secția 7 - se ocupa de probleme de geniu - construcții. Cele 3 birouri auxiliare (secretariat, expediție, registratură) erau subordonate șefului cancelariei. Pe lângă Comandamentul General funcționa Tribunalul militar

provincial, iar din punct de vedere al jurisdicției eclesiastice era arondat celui de pe lângă Comandamentul General de la Zagreb (Agram) <Croatia>.

În afara Direcțiilor de Geniu, activitatea de construcții în granița militară era coordonată și de Direcția de construcții a graniței. Departamentul provincial de conturi era subordonat autorității supreme de control a conturilor. Comandamentului General îi erau subordonate și cetățile Timișoara, Petrovaradin și Arad și avea în subordine regimentele de graniță nr. 9 Petrovaradin cu comandamentul la Sremska Mitrovica <Serbia>; nr. 12 german bănățean cu comandamentul la Pančevo <Serbia>; nr. 13 român bănățean cu comandamentul la Caransebeș; nr. 14 ilir bănățean, cu comandamentul la Bela Crkva <Serbia> și batalionul de la Titel.

Prin ordinul din 19 octombrie 1866⁹ de numirea Comandamentelor Generale Provinciale se transformă în Comandamente Generale, iar în noiembrie 1866¹⁰ sunt create trei comandamente de divizie pentru trupele de graniță dintre care unul la Timișoara, cu brigăzile trupelor de graniță la Bela Crkva și Zemun <Serbia>. Autoritatea militară teritorială de la Timișoara figurează în anul 1869 cu denumirea Comandamentul diviziei de trupe și militar nr. XVII Timișoara (XVII. Truppen-Divisions und Militär-Commando zu Temesvar).

În cursul procesului de desființare a graniței militare, sfera de activitate a comandamentului militar de la Petrovaradin se micșorează și în cele din urmă își mută sediul la Timișoara. În 1871 districtul comandamentului militar de la Petrovaradin se unește cu cel de la Timișoara sub denumirea Comandamentul militar și al diviziei de trupe nr. XXIII Timișoara având în subordine nou - înființatul comandament de trupe din Oradea, regimentele de graniță nr. 12, 13, 14 și batalionul de la Titel. Comandamentul din Timișoara este subordonat Comandamentului General din Buda. În 1883¹¹ instituția își schimbă denumirea în

Comandamentul Corpului de Armată Cezaro - Craiesc. nr. 7 din Timișoara, denumire pe care o va păstra până la destrămarea imperiului.

Comandamentul General Bănățean a fost primul fond arhivistic preluat de Direcția Regională a Arhivelor Statului din Timișoara. În anul 1938 fondatorul și primul director al arhivelor din Banat, Ioachim Miloia, a preluat de la Divizia I-a Infanterie, reprezentată de căpitanul Grigorie Popiți, arhiva din perioada 1718-1902, documentele ulterioare anului 1903 fiind depuse la depozitul regional al Comandamentului 7 Teritorial de la Sibiu, conform reglementărilor militare în vigoare la acea vreme. În anul 1942 Arhivele Statului din Cluj, refugiate la Sibiu, preiau de la respectiva unitate militară 15 lăzi cuprinzând arhiva din perioada 1903-1912, pe care le predau arhivelor din Timișoara în anul 1956. Registrele de stare civilă au fost preluate în anul 1952 de la Oficiul parohial romano-catolic Timișoara IV.

Documentele sunt scrise în limba germană (paleografie gotică) cu excepția unui număr mic de acte în limbile română, latină, maghiară, sârbă, italiană, engleză ș.a. Diversitatea informațiilor cuprinse în documente rezultă din larga sferă de activitate a instituției și reflectă situația socială, politică și economică a provinciei, dar și a imperiului, după revoluția de la 1848-1849, spre sfârșitul existenței Voivodinei sârbești și a Banatului Timișan, în vremea reînființării comitatelor și a scăderii supremației militare asupra provinciei în favoarea celei civile. Actele conțin date referitoare la structura instituției și a armatei în general, recrutări, mișcări de trupe, pregătirea trupelor, probleme de personal, de transport și de comunicare, de înzestrare, pensii și ajutoare acordate invalizilor, văduvelor și orfanilor, într-o perioadă în care imperiul era implicat în diferite războaie și campanii militare, dar și privind învățământul – militar și civil, numirea, transferarea, remunerarea cadrelor didactice în granița militară, înființarea și extinderea de școli, fondurile naționale, acordarea de burse elevilor studiosi,

⁹ K.K. Armee Verordnungsblatt 1866, Normalverordnungen, Viena 1866, p. 330.

¹⁰ *Idem*, p. 354.

¹¹ *Militär Schematismus für 1883*, Viena, 1883, p. 97.

probleme de frecvență, aprovizionarea cu manuale și material didactic. În acest sens menționăm memoriul preotului Paul Bogoevici din Armeniș privind manualele pentru școlile naționale românești.

În probleme de religie regăsim o bogată corespondență cu episcopul romano-catolic de Cenad, mitropolitul ortodox de la Sremski Karlovci, episcopii ortodocși de la Timișoara și Vrșac, informații privind numirea, transferarea preoților, pe de o parte a celor militari, pe de alta a celor civili, din zona graniței militare; autorizarea frecventării de către fiii grănicerilor a seminarelor teologice și după desăvârșirea studiilor, de renunțare la statutul de grănicer și de intrare în cler; autorizarea căsătoriilor mixte și a trecerilor de la o religie la alta; disensiunile dintre clerul și enoriașii ortodocși români și cei sârbi, finalizate cu despărțirea bisericii ortodoxe române de cea sârbă; diligențele depuse pentru înființarea episcopiei ortodoxe române la Caransebeș, transformarea cartierului general militar din Caransebeș în reședință pentru episcopul ortodox Ioan Popasu; împărțirea parohiilor ortodoxe române și sârbe și situația comunelor cu populație mixtă.

Referitor la construcții, se regăsesc în acest fond arhivistic o multitudine de documente privind planificarea anuală a construcțiilor și a costurilor acestora, construcții și reparații de clădiri ale erariului militar, dar și civil, autorizații de construcții pentru civili, premii pentru locuințele nou-construite în granița militară.

Problematica specifică graniței militare este reflectată în documentele privind proprietatea asupra terenurilor și imobilelor, ieșirea și intrarea unor persoane în comunie, precum și înființarea, scindarea sau desființarea de comunioane; licitarea arendării diferitelor privilegii, autorizarea practicării meșteșugului și comerțului ș.a.

În ceea ce privește comerțul, se regăsesc documente referitoare la autorizarea comerțului ambulat, a deschiderii unor prăvălii, magazine și a organizării târgurilor. Referitor la industrie, se regăsesc acte privind acordarea dreptului de practicare a meșteșugului în graniță, dar și informații referitoare la industria extractivă și siderurgică. Un număr mare de documente se referă la problema

taxelor și impozitelor și la implicarea armatei în colectarea acestora.

Situată la hotarul cu principatele române și cu principatul Serbiei, granița militară oferea un bun punct de observație a problemelor din țările învecinate. În acest sens, semnalăm referatul brigăzii de grăniceri Orșova cuprinzând descrierea topografică și statistică a drumurilor și localităților din Țara Românească între Orșova și Craiova, dar și numeroasele informații referitoare la unirea principatelor și la domnia lui Cuza.

În perioada tensionată de după revoluția de la 1848-1849, actele anchetelor și proceselor judiciare se referă, în afara uzualelor cauze penale (fraude, furturi, tâlhării, asasinat, pruncucideri, violuri ș.a.), la cauze politice - de la înaltă trădare, la frecvente crime de lezmajestate și de deținere ilegală a bancnotelor din perioada Kossuth.

Fondul Comandamentul General Bănățean rămâne în continuare o sursă inepuizabilă de informații pentru istorici și cercetători. Din acest fond arhivistic s-a expus un extras din *Registrul de decedați al Spitalului de garnizoană imperial - regal din Timișoara pe anii 1875-1908*, în care sunt cuprinse date biografice ale militarilor decedați.

Fond Familial Cosma Aurel

Documentele din Fondul Familial Aurel Cosma au fost donate în anul 1979, pe atunci, Filialei Arhivelor Statului Timiș de către Aurel Cosma jr., fiind predate totodată și listele de inventar ale documentelor. Dr. Aurel Cosma senior, 1867-1931, născut în comuna Beregsău, județul Timiș, la 13 septembrie 1867, fiul lui Damaschin și Maria Cosma, a fost unul dintre fruntașii politicii din Banat, atât înainte de unirea Banatului cu România, cât și după aceea.

Urmează primele clase primare la Școala din Topolovățu Mare, iar în anul 1877 se transferă la Școala Maghiară din cartierul Fabric al Timișoarei. În anul 1880 se înscrie la Liceul Piarist din Timișoara, iar în anul 1888 obține o jumătate de bursă de 150 de florini pe an de la „Fundăția Gojdu”, pentru a urma Facultatea de

Drept din Debrecen. În toamna anului 1890 își începe stagiul militar la Școala de Artilerie din Sibiu, iar în octombrie 1891 își reia studiile juridice la Universitatea din Budapesta. La 28 aprilie 1894 își susține teza de doctorat la Universitatea de Stat din Budapesta cu titlul: „Pedeapsa cu moartea”. După un stagiul la biroul avocațial al lui Emanoil Ungureanu, trece examenul de avocat la 16 aprilie 1896, iar la 7 mai intră în baroul avocaților din Timișoara.

În decembrie 1918 participă la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, în calitate de președinte al Consiliului Național Român din Timișoara, la 27 iulie 1919 este numit primul prefect român al județului Timiș-Torontal, iar în luna ianuarie 1922, ministru al Lucrărilor Publice în guvernul lui I. I. C. Brătianu. Este fondatorul și președintele organizației P.N.L. din Banat. În anul 1927, cu prilejul împlinirii a 60 de ani, este numit cetățean de onoare al orașului Timișoara.

Dr. Aurel Cosma junior, avocat, ziarist și scriitor, este născut în Timișoara la 25 martie 1901, fiul lui Meletie și Elena Cosma, nepotul de frate al dr. Aurel Cosma senior. Urmează Școala Primară Maghiară și Liceul Maghiar din Timișoara, cursurile Facultății de Drept a Universității din București, în anul 1922, obținând diploma de licență în drept. În perioada 1923–1926 urmează studiile universitare la Paris, în iunie 1926 obține diploma de doctor în științele economice și politice la Facultatea de Drept din Paris cu teza „La Petite Entente”. În paralel cu studiile la Facultatea de Drept a urmat și cursurile de ziaristică la L'école du Journalisme, localizată pe Rue de la Sorbonne.

În 1918 participă la Adunarea Națională de la Alba Iulia în calitate de reprezentant al comandamentelor Gărzilor Naționale din comitatul Timiș. În 1922 își începe activitatea gazetărească la ziarul „Nădejdea” din Timișoara, devenind în anul 1923 director al ziarului; în 1935 fondează revista literară „Luceafărul” din Timișoara (1935–1940), cu un tiraj lunar de 5000 exemplare. În anul 1927 este ales pentru prima dată deputat de Timiș din partea P.N.L., fiind ales deputat în trei legislaturi. Pe durata activității sale parlamentare a participat permanent ca delegat

oficial al României la toate conferințele internaționale, interparlamentare și balcanice ale Micii Înțelegeri. Devine membru al Uniunii Scriitorilor din România în perioada comunistă.

Fondul familial Aurel Cosma conține pe lângă documentele scrise (extrase din ziare și reviste, manuscrise, articole, studii, acte originale, etc.) și documente fotografice referitoare atât la viața și activitatea dr. Aurel Cosma senior și a lui Aurel Cosma junior, cât și la originile familiei Cosma. De asemenea, cuprinde corespondența lui Aurel Cosma jr. cu diverse personalități, oameni de știință, politicieni, fotografii, studii, extrase din ziare despre aceștia, dar și o parte din lucrările lui Aurel Cosma jr. (în manuscris sau dactilografiate).

Dr. Aurel Cosma junior și amicul său
Profesorul poet Justin Iliescu
în ziua de 1 decembrie 1943 - București
La aniversarea a 40 de ani de la înființarea
Artivela Naționale de România - Serviciul de Arhivă

S-a optat pentru expunerea la secțiunea Biografii din cuprinsul expoziției a mai multor însemnări biografice însoțite de fotografii ale lăutarului și folcloristului Iancu Nica (Iancovici) și ale fiicei acestuia, ambele redactate de dr. Aurel Cosma junior. A mai fost expus un extras din articolul „Aurel Cosma la 70 de ani”, publicat în revista „Orizontul” din Timișoara

cuprinzând date biografice despre dr. Aurel Cosma junior și o fotografie reprezentându-i pe dr. Ioan Suci, dr. Aurel Cosma, Anghel Dumbrăveanu și Alexandru Jebeleanu, la 20 aprilie 1971. Tot la această secțiune se regăsesc câteva repere biografice ale scriitorului Ion Marin Sadoveanu - director general al teatrelor - și fotografii înfățișându-l pe acesta alături de Aurel Cosma la București în anul 1943, un extras din biografia realizată de dr. Aurel Cosma junior amicului său, profesorul și poetul Iustin Ilieșiu, însoțit de o fotografie a acestuia împreună cu Aurel Cosma junior la aniversarea unui sfert de veac de la Unire, la 1 decembrie 1943, la București, precum și câteva date biografice ale pictorului bănățean Nicolae Popescu (n. 1837 în Zorlențu Mare - d. 1877 în Lugoj) însoțite de portretul acestuia.

Fond Familial Bugarin

Creatorul principal al fondului familial Grigore Bugarin s-a născut în data de 2 iunie 1909 în localitatea Ohabîța, județul Caraș - Severin și a decedat în data de 9 septembrie 1960 în Timișoara. A fost învățător, secretar al Revizoratului Școlar Lugoj, funcționar al Inspectoratului Școlar Regional Timișoara. A desfășurat o intensă activitate literară, cunoscute fiind numeroasele poezii, articole și recenzii tipărite de-a lungul anilor în diverse volume, ziare și reviste. Prolific și energic, sensibil și integru, Grigore Bugarin a fost exponentul generației de intelectuali militanți din perioada interbelică, apoi victimă a noului regim politic, cu care nu s-a putut acomoda.

Fondul familial Bugarin (cu date extreme 1884-1986) este constituit din documente care se referă la viața și activitatea literară a lui Grigore Bugarin. Aceste documente au fost grupate astfel de prietenul autorului, Aurel Lucaciu, care a întocmit și un repertoriu al acestor acte. S-a mai păstrat și corespondența membrilor familiei Bugarin, ordonată pe fiecare membru în parte și pe corespondenți, precum și documente ulterioare morții lui Grigore Bugarin, cu informații privind eforturile soției sale Valeria, ale fiului său Zeno și ale ginerelui său, medicul Liviu Stoichescu, pentru reabilitarea memoriei celui dispărut în mod tragic și pentru reafirmarea creației sale literare.

Au fost alese pentru a fi expuse caricatura realizată de P. Lazăr, fotografii și ciorna scrisorii trimisă de către Valeria Bugarin lui Nicolae Ceaușescu prin care aceasta solicită a i se „acorda clemența D-voastre, ca zestrea poetică și literară a soțului meu să poată intra în circuitul culturii noastre naționale”.

Fond Familial Lungu - Puhallo

Documentele aparținând acestui fond au fost preluate de la Muzeul Regional al Banantului și provin de la familia Lungu: Emilia Lungu Puhallo, învățătoare și jurnalistă româncă din Banat, și tatăl acesteia, Traian Lungu, învățător confesional ortodox român. Traian Lungu a fost învățător, pedagog și publicist bănățean și s-a născut în anul 1830 în localitatea Comloșu Mare, ca fiu al lui Ștefan Lungu - primar al comunei. Studiile primare le-a făcut în satul natal, iar gimnaziul l-a făcut la Mako, Ungaria. A urmat studiile pedagogice la Arad, unde i-a avut ca profesori pe Vicențiu Babeș și Alexandru Gavra. La vârsta de 22 de ani s-a căsătorit cu Eufemia Popa, fiica preotului din Mănăștur. În anul 1853 s-a născut Emilia, unicul copil al cuplului. A murit în anul 1917, fiind înmormântat în Timișoara în cimitirul din Calea Buziașului, alături de soția sa și de nepotul Eugen.

Emilia Lungu Puhallo s-a născut la 23 octombrie 1853 în localitatea Sânnicolau Mare, ca fiică a profesorului și publicistului Traian Lungu și a Eufemiei Popa. A fost prima învățătoare româncă din Banat, scriitoare și publicistă. În anul 1872 a fondat prima reuniune de femei din Banat la Timișoara, iar în anul 1874 a înființat o școală de fete în localitatea Izvin. În anul 1887 s-a căsătorit cu locotenentul de artilerie Isac Puhallo. A decedat la 16 decembrie 1932, la Timișoara.

Fondul este constituit din acte personale, informații referitoare la activitatea de serviciu, corespondență personală, memoriile Emiliei Lungu, albume cu fotografii de familie și cărți poștale ilustrate, acte privind proprietățile familiei. Sunt de asemenea surprinse preocupările Emiliei Lungu pentru literatură și poezie și unele manuscrise ale lucrărilor sale literare, rapoarte și dări de seamă de la școlile unde au funcționat ca învățători Traian Lungu și Emilia Lungu Puhallo. Din acest fond arhivistic s-a expus la secțiunea *Jurnale* un extras din jurnalul Emiliei Lungu Puhallo, scris începând cu anul 1869.

Fond Familial Ormos Sigismund

Creatorul principal al fondului, Ormos Sigismund senior, s-a născut la 20 februarie 1813 în localitatea Pecica, județul Arad și a decedat în anul 1894 în Budapesta. În anul 1848, a fost trimis ca reprezentant al Comitatului Timiș în Parlament. Datorită acțiunilor întreprinse în timpul revoluției a fost întemnițat timp de 9 luni, în anul 1849. După eliberarea sa din închisoare s-a retras din viața publică, călătorind în Italia și Germania.

In urma restabilirii situației politice, după dualism, a ocupat diferite funcții administrative, culminând cu cea de prefect al comitatului Timiș în anul 1871 și prefect al orașului liber regesc Timișoara; din 1876-1889 a fost senator, calitate în care participă la ședințele Senatului din Budapesta. A fost membru și a patronat mai multe societăți de științe și cultură, fiind ales membru al Camerei magnaților, membru al Academiei de Științe Maghiare (1861), membru fondator al Societății de Arheologie.

Sigismund Ormos junior, nepot de frate al lui Sigismund Ormos senior, a ocupat posturi de avocat, jurisconsult, subprefect, deputat în Dieta din Budapesta, dar nu s-a ridicat la nivelul personalității unchiului său. O mică parte a documentelor aparținând fondului se referă la viața și activitatea lui Sigismund Ormos junior.

Materialul documentar creat se compune din manuscrise autobiografice, acte personale de proprietate, certificate școlare, acte create în activitatea depusă în serviciul statului, invitații, felicitări, manuscrise ale diferitelor lucrări din domeniul: istoriei, artelor, beletristicii, arheologiei, biografii ale pictorilor.

Fondul mai cuprinde, de asemenea, corespondență de familie precum și corespondență cu diferite personalități și instituții publice. Între corespondenți se regăsesc scriitorii: Arany János, Jókai Mór; istoricii: Pesty Frigyes, Szentklárai Jenő; foștii primari ai orașului Timișoara: Johann Preyer și Telbisz Károly; fostul comisar gubernial pentru Banat în 1848/49, Vukovics Sava, Dimitrie Sturza și George Cantacuzino, Societatea de Istorie și Arheologie și de Științe

Naturale din Banat (Ungaria de Sud), Muzeul din Nürnberg, Societatea numismatică din Viena.

În expoziție sunt inserate la secțiunea *Jurnale*: Extrase din jurnalele de călătorie ale lui Sigismund Ormós, în care au fost surprinse aspecte din călătoriile întreprinse de acesta în anii 1857 și 1865 în mai multe orașe din Italia, cu descrierea monumentelor de arhitectură civilă și religioasă și a obiectelor de artă precum și a unor pictori; un extras din jurnalul de călătorie al lui Sigismund Ormós, în care relatează aspecte din călătoria întreprinsă, în anul 1858, în mai multe orașe din Germania, cu mențiuni despre modul de desfășurare a călătoriei, obiectivele vizitate și istoria locurilor și un extras din jurnalul de călătorie al lui Sigismund Ormós, în care este descrisă călătoria întreprinsă de acesta în anul 1879 în România, traseul urmat, date biografice despre pictorul Carol Popp de Szatmarmáry, pictor și grafician maghiar din Transilvania, primul fotograf de artă și documentarist din Regatul Român, primirea făcută de August Treboniu Laurean în Biblioteca Academiei și descrierea acestuia, întâlnirea cu Dimitrie Sturdza și descrierea acestuia, întâlnirea cu Mihail Kogălniceanu, ministru de Interne la acea vreme, și descrierea acestuia, informații despre locurile vizitate și istoria lor.

Pentru secțiunea *Biografii* din cuprinsul expoziției au fost alese: un extras cu date biografice și portret, din numărul 34 al ziarului „Vasárnapi Ujság”, publicat la Pesta, în 25 august 1872, în care este prezentată personalitatea marcantă a lui Ormós Zsigmond senior, născut la 20 februarie 1813, în localitatea Pecica, comitatul Arad, și decedat la 18 noiembrie 1894; un extras cu date biografice din numărul 265 al ziarului „Délmagyarországi Közlöny”, publicat la Timișoara, în 18 noiembrie 1894, cu ocazia decesului lui Ormós Zsigmond senior și un extras cu date biografice și portret, din numărul 28 al ziarului „Alföldi Képes Ujság”, publicat la Arad, în 10 iulie 1887, cu informații elogioase despre activitatea publică a lui Ormós Zsigmond junior, născut la 13 ianuarie 1848, în localitatea Gyula din Ungaria și decedat în 26 iulie 1893 la Timișoara.

În secțiunea *Autobiografii* a expoziției se regăsesc: un extras din autobiografia lui Ormós Zsigmond senior, două diplome acordate în anul

1885 comitelui Ormós Zsigmond senior de către *Asociația de îngrijire a bolnavilor și de înmormântare a honveților de la 1848/49* din Budapesta și de către *Asociația de femei Fröbel din Timișoara Cetate*, în cuprinsul cărora sunt precizate funcțiile și distincțiile sale, precum și o listă cu funcțiile și demnitățile deținute de Ormós Zsigmond senior, întocmită de el însuși în anul 1889.

Fond Familial și Colecția Personală I. D. Suci

Fondul a primit denumirea de la creatorul său Ioan Dimitrie Suci, doctor în litere și filosofie, fiul învățătorului Dimitrie Suci, născut în anul 1917 la Lugoj. A urmat Facultatea de Litere la București, dobândind titlul de doctor în litere și filosofie. A fost șef de lucrări la Universitatea din București și inspector general în Ministerul Artelor în perioada 1941-1947. A avut preocupări în domeniul jurnalisticii, literaturii și istoriei.

Documentele aparținând fondului familial sunt acte personale ale lui Ioan D. Suci, corespondența acestuia cu familia,

instituții de cultură și personalități ale timpului, acte privind activitatea sa în calitate de inspector al Comisiei Monumentelor Istorice, studii și articole publicate, manuscrise, cărți de vizită și cărți poștale primite de I. D. Suciu, articole și studii ale diferitor cercetători referitoare la istoria Banatului, pe care acesta le-a donat arhivelor.

Colecția personală I. D. Suciu a fost constituită din documentele cu caracter istoric colecționate de acesta de-a lungul timpului. Aceste documente conțin informații referitoare la regulamentul de folosire al apelor și corăbiilor pentru menținerea neutralității față de războiul dintre Franța și Anglia, reglementarea dreptului de invaliditate acordat prin patentă celor mutilați în armată, completarea formularelor pentru recenzarea populației, cheltuieli privind executarea diferitor lucrări de construcții și achiziționări de clopote în localități din Banat, organizarea armatei, organizarea și funcționarea Regimentului 13 de graniță, trecerea principelui Cuza prin Timișoara, succesiuni, lucrări de construire, renovare și restaurare a unor biserici, situația bibliilor și testamentelor editate în limbi străine și prețurile acestora, fruntașii români din Lugoj cărora le-a fost intentat un proces politic în perioada 1830-1831, angajații și activitatea comisiei monumentelor istorice secția Banat, rapoarte ale lui Ioachim Miloia privind conservarea unor monumente istorice, planuri și schițe ale diferitor construcții. Colecția conține, de asemenea, fotografii ale lui Nikolaus Lenau, Andrei Mocioni, Ionel Mocioni, Laura Mocioni, Victor Vlad Delamarina, protopopului Lipovei Ion Țieranu, protopopului Traian Oprea al Vârșetului, episcopilor Vichentie Ioanovici Vidak, Nicolae Dimitrovici, Nestor Ioanovici, patriarhului Iosif Rojacici, mitropolitului Ștefan Stratimirovici, fotografii ale cetății Șoimoș, ale localității Lipova, ale bisericii sârbești din Vârșeț, fotocopie a unei stampe a Vârșetului la 1856, precum și cărți poștale.

Dată fiind diversitatea genurilor de documentele cuprinsă în cele două fonduri - fond familial și colecție personală I. D. Suciu, s-a decis ilustrarea acesteia prin expunerea unor documente care să oglindească acest specific, începând cu o transcriere a unui

„Cuvânt rostit lângă rămășițele pământești ale decedatei Emilia Lungu Puhalo de parohul locului Preot Melentie Șora”, continuând cu extrase din manuscrise – „Bibliografia Banatului. Necesitatea unei bibliografii pe provincii”, extrase din rezumatul în limba engleză a tezei de doctorat a lui I. D. Suciu, „Nicolae Tincu Velia (1814-1867). Viața și opera lui”, în care sunt surprinse multiplele valențe ale autorului adus în discuție, și anume: istoric, filolog, poet, ziarist și activist religios; fragmente din teza elaborată de acesta; o fotografie a unui portret din 1858 a lui Nicolae Tincu Velea, după exemplarul din Diaconicarul Catedralei greco-ortodoxe române din Vârșeț; extrase din manuscrisul „Literatura bănățeană de la început până la Unire”, în care sunt menționați în cinci categorii autorii sau scrierile emblematice ale literaturii din Banat, cu fragmente reprezentative din lucrarea menționată și finalizând cu corespondența personală dintre I. D. Suciu și Otilia Cazimir din perioada în care acesta activa ca inspector al teatrelor, dar și cu „Aurel”, o persoană neidentificată, care corespundează cu I. D. Suciu și oferă informații despre profesorii care predau la Liceul C.D. Loga din Timișoara, dar și la colegii lui de liceu din anii 1934-1935.

Fond Familial Ürményi – Vukovics

Documentele care fac parte din acest fond au fost donate arhivelor de Emil Botiș și reprezintă un fragment al fondului familial inițial și al colecției de documente aflate în posesia familiei Ürményi, după cum reiese din corespondența păstrată. Documentele de mai mare valoare, multe din arhiva familiei Vukovics, au fost vândute unor muzee, arhive și colecționari din Ungaria și România, începând din perioada interbelică, când situația materială a familiei a intrat în declin. O parte din documentele referitoare la Vukovics Sava se regăsesc în Colecția personală Vukovics Sava.

Familia Ürményi era o familie nobiliară maghiară, originară din comitatul Nytra. Ürményi Pál senior se căsătorește în anul 1861 cu Maria Vukovics, fiica cunoscutului participant la revoluția de la 1848-1849 - Vukovics Sava

și al Elisabetei, născută Dadányi. Prin această alianță au ajuns în arhiva familiei o serie de acte privind familia Vukovics. La data respectivă familia Ürményi deținea o proprietate la Vál <Ungaria>. Această proprietate va fi vândută de către frații Ürményi Pál și Mihály, în 1876, iar Vukovics Elisabeta - văduva lui Sava – deține domeniul Beregsău din comitatul Timiș.¹² Din căsătoria lui Ürményi Pál și al Mariei Vukovics rezultă doi fii: Francisc, care se va căsători cu o Sofia de Lichtenstein, și Bernat, care se va căsători cu Alice de Ciotta, originară din Fiume, oraș de care familia este legată prin ramura Vukovics. În urma acestei alianțe în fond vor ajunge și acte ale familiei de Ciotta.

Bernat Ürményi și Alice născută de Ciotta vor avea trei copii: Ürményi Bernát junior (n.1886), care se va căsători cu Thal Janka; Alice Ürményi (1889-1940), care prin preocupările ei literare va lăsa în urma ei o serie de manuscrise, și Pál Ürményi junior (1896-1968), care va trăi în concubinaj cu Maria Perneștean (de unde și actele referitoare la aceasta) și-i va lăsa lui Emil Botiș arhiva.

In fond nu figurează acte referitoare la posesiunile familiei de la Vál, în schimb numeroase acte se referă la litigiul dintre Maria Ürményi (n. Vukovics) și fratele ei Gábor pentru domeniul Beregsău, pe care Elisabeta V. îl donează fiicei ei. După vânzarea proprietăților de la Beregsău, Ürményi Pál senior cumpără un domeniu la Petriș, însă, din cauza datoriilor neonorate, această proprietate este scoasă la licitație, fiind cumpărată de Zdenko Kinsky, o rudă îndepărtată a familiei. Domeniul de la Vinești, lângă Săvârșin, va fi cumpărat pe numele minorului, la acea dată, Pál junior. Averea familiei primește lovitura de grație prin reforma agrară de după Primul Război Mondial, fiind expropriată în 1935-1936.

Documentele constau în testamente, sentințe, diplome, carnet de studii, acte de stare civilă dar, în cea mai mare parte, din scrisori, manuscrise literare și fotografii și sunt scrise în limbile: latină, germană, maghiară, franceză, italiană, sârbă și greacă. Pe lângă documente, s-au păstrat și o serie de fotografii ale membrilor

familiei, acestea fiind cuprinse în colecția de documente fotografice.

Din fond au fost alese pentru expoziție extrase din jurnalele lui Alice Ürményi (n. 1889 – d. 1940), fiica lui Bernat Ürményi și a Aliciei de Ciotta, în care este surprins, la 31 august 1909, momentul împlinirii de către aceasta a vârstei de 20 de ani, vârstă despre care posesoarea jurnalului spune cu exagerat tragism tineresc: „azi am împlinit 100 – 90 de ani, dar nu am dispoziție să vorbesc despre acest subiect, a cărui singură concluzie poate fi că îmbătrânim”.¹³

Fond Personal Alma Cornea Ionescu

Alma Cornea Ionescu, compozitoare, pianistă, critic muzical, s-a născut la Budapesta la data de 21 mai 1900, ca fiică a lui Vasile Cornea, primul director de origine română al poștelor bănățene. A început studiile muzicale la Budapesta, iar în perioada 1924–1927 a studiat la Conservatorul de Artă Dramatică din Cluj. A fost profesoară de pian la Conservatorul de Muzică și la Liceul de Muzică din Timișoara și autoare a unor lucrări dedicate în special copiilor și pianului. Documentele care alcătuiesc fondul personal au fost donate Arhivelor Naționale din județul Timiș în anul 1986 de Gheorghe Ionescu, soțul Almei Cornea.

Fondul arhivistic cuprinde documente personale ale Almei Cornea Ionescu, manuscrise ale lucrărilor „Metoda de pian”, „Pianul, arta maeștrii lui”, „Abecedar pianistic”, „Din lumea și copiilor”, etc; corespondența Almei Cornea Ionescu și câteva articole referitoare la autoare. Din acest fond arhivistic s-a expus un extras din autobiografia artistei.

Fond Personal Coriolan Băran

Creatorul acestui fond personal, Coriolan Băran, s-a născut în comuna Nerău, la 6 februarie 1896, într-o familie de învățători

¹² Samu Borovszky, dr., *Magyarország Vármegyéi és Városai. Temes vármegye.*, Budapesta, f.a., pp. 28-29.

¹³ Serviciul Județean Timiș Al Arhivelor Naționale (S.J.A.N. Timiș), *Fond Familial Ürményi – Vukovics*, dosar 70/1909/1910, fila 2.

confesionali ortodocși români. A urmat gimnaziul la Mako (Ungaria), apoi la Brașov. A urmat cursurile facultății de drept a Universității din Budapesta, a obținut doctoratul la Cluj și a susținut examenul de avocat la Oradea. A participat, ca ofițer în armata austro-ungară, la Primul Război Mondial, fiind declarat invalid de război în 1916, iar din 1919 și până la demobilizarea din 1920 a făcut parte din armata română. A practicat avocatura la Timișoara între 1920-1941, apoi a preluat conducerea Băncii Comerciale Române, ca director general.

Misiunea sa politică începe în 1918, când activează în Partidul Național Român la Budapesta și Arad și participă la pregătirea Marii Adunări Naționale din Alba Iulia, fiind apoi delegat din partea circumscripției Sânnicolau Mare. În anul 1921 este ales secretar general al Partidului Național Țărănesc pentru Timiș-Torontal și redactează ziarul „Voința Banatului”. În 1928 devine deputat, iar în perioada 1929-1938 este ales de trei ori primar al municipiului Timișoara, iar în 1932 este numit prefect al județului Timiș-Torontal. La sfârșitul anilor '30 ocupă funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Interne. A făcut parte din conducerea „Astrei bănățene” și a Institutului Social Banat-Crișana. Înființează și este președinte al „Coralei Banatului” și președinte al clubului de fotbal „Ripensia” Timișoara. După cel de-al Doilea Război Mondial execută peste cinci ani de detenție politică fără a fi judecat, lucrează ca muncitor necalificat, iar apoi ca economist și ca juristconsult. Documentele ce fac parte din acest fond arhivistic se referă la studiile privind viața învățătorilor confesionali români și autobiografia acestora, redactate de autor probabil în perioada 1968-1977.

De un mare impact sunt și memoriile lui Coriolan Băran - din copilărie până la evenimentele celui de-al Doilea Război Mondial, deoarece conțin o sursă valoasă de informații, expoziția ilustrând fragmente din acestea, debutând „cu o scurtă biografie personală” și culminând cu evocări a unor personalități precum: Vasile Goldiș, Iuliu Maniu și George Pop de Băsești, în preajma Unirii de la Alba-Iulia.

Fond personal Dr. Nicolae Table

Documentele acestui fond au fost preluate de la Biblioteca Județeană Timiș, instituție careia i-au fost donate de către creatorul acestora. Nicolae Table s-a născut în 19 februarie 1897, în satul Măru din comitatul Caraș-Severin. A urmat cursurile școlii primare din localitatea natală, continuând apoi cu școala civilă și liceul din Caransebeș, luând bacalaureatul la Liceul Constantin Diaconovici Loga din Timișoara. Ulterior, și-a completat studiile universitare și postuniversitare în drept și economie. Este cunoscută activitatea sa în administrația locală, mai ales cea de secretar general al Primăriei Timișoara.

Informațiile din acest fond arhivistic se referă la familia lui Nicolae Table, la numirea și activitatea sa în diferite funcții administrative: secretar general al primăriei Timișoara, președinte al Camerei de Comerț și Industrie, demisia din funcția de președinte al Consiliului de administrație al Fabricii de Bere din Timișoara, alegerea în Consiliul de administrație al Băncilor Bănățene Unite S.A., numirea și activitatea ca juristconsult la Intreprinderea Comercială Internațională, corespondență privind strădaniile lui Nicolae Table pentru dezvoltarea localității natale Măru din județul Caraș-Severin, studii privind istoria Timișoarei și a Banatului, cuvântări și discursuri ținute cu diferite ocazii, corespondență cu membrii familiei, consăteni, dar și cu personalități: primarul general al capitalei Rodrig Modreanu, generalul Dragalina, episcopul Vasile al Caransebeșului.

Fondul personal Dr. Nicolae Table este ilustrat în expoziție printr-o „Autobiografie” scrisă de acesta la Timișoara, în 8 martie 1956, în care își prezintă întregul traseu educațional, profesional, dar și politic, dar și prin fragmente din memoriile lui Table intitulate „Plecăt din satul Măru. Autobiografie”, începute în 22 iunie 1974, în care sunt surprinse momente din viața de elev, Marea Unire de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 și un episod din perioada petrecută în arestul Securității din Timișoara.

Fond Personal Baneu Svetozar

Creatorul fondului este Baneu Svetozar, născut la data de 13 februarie 1890 în localitatea Dubești din județul Caraș-Severin. Acesta și-a desfășurat activitatea ca notar, în localitatea Bethausen, din fostul județ Severin.

La începutul Primului Război Mondial, Svetozar Baneu a intrat în armata austro-ungară, fiind luat prizonier de forțele armate rusești, în anul 1915, iar la 24 septembrie 1918 a intrat în Corpul Voluntarilor Români, organizat în Siberia, cu gradul de locotenent, având funcția de casier al Regimentului nr. 1 Horia. În anul 1918 Corpul Voluntarilor Români se reorganizează, înființându-se Legiunea Română de Vânători Trasnilvăneni și Bucovinieni. În această unitate este încadrat ca sublocotenent. În anul 1920 a fost repatriat, fiind încadrat la Primăria Municipiului Timișoara ca ofițer al Stării civile. Până în anul 1936 a fost comandant al Corpului Pompierilor Voluntari.

În documentele care compun fondul se regăsesc informații cu privire la activitatea desfășurată în timpul prizonieratului, organizarea și activitatea Corpului Voluntarilor Ardeleni - Bucovinieni, Regimentul 1 de Voluntari Români „Horia” din Siberia și a Asociației „Protectorul” unde a avut funcția de casier; corespondența cu familia și prietenii.

Au fost alese pentru a fi expuse: o fotografie reprezentând jurnalele ținute de Svetozar Baneu în perioada Primului Război Mondial între 22 decembrie 1914 – 28 decembrie 1917, un extras din carnetul său de student al Facultății de Drept din Cluj din anul 1921 și extrase din jurnalele lui Svetozar Baneu, stegar al Regimentului 43 infanterie din armata austro-ungară, redactate între 16 aprilie 1915 – 9 iunie 1916 și între 22 decembrie 1914 - 6 aprilie 1915, ca prizonier în Rusia.

Partidul Comunist Român – Comitetul Municipal și Județean Timiș

Partidul Comunist Român (P.C.R.) a fost succesorul ramurii bolșevice de extremă stânga al Partidului Socialist din România, care a susținut ideologic realizarea revoluției comuniste. În perioada interbelică a fost o forță politică ilegală, de mică anvergură, complet subordonată Cominternului și implicit U.R.S.S. Până la sfârșitul anilor 1930, majoritatea membrilor fuseseră arestați sau se refugiaseră în U.R.S.S. Partidul Comunist din România număra 2000 de membri în 1922, 1500 în 1931 și sub 1000 în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Numărul estimat pentru data de 23 august 1944 este între 794 și 1150 de persoane.

După o campanie susținută de P.C.R. pentru subminarea partidelor istorice, Regele Mihai a fost forțat la 30 decembrie 1947 să abdice, iar România a fost proclamată republică - Republica Populară Română. În 1948, s-a realizat fuziunea dintre PCdR și PSDR, noul partid numindu-se Partidul Muncitoresc Român (P.M.R.), acesta devenind partidul politic unic în statul român.

Sfârșitul anilor '40 s-a caracterizat prin **naționalizarea** „principalelor mijloace de producție” – primul pas major spre desființarea proprietății private, **reformarea învățământului**, prin extinderea duratei învățământului obligatoriu și introducerea gratuității manualelor școlare, având ca obiectiv principal eradicarea analfabetismului. De asemenea, a început **cooperativizarea agriculturii**, prin care țăranii au fost forțați să se asocieze în Gospodării Agricole Colective (G.A.C.), ulterior redenumite Cooperative Agricole de Producție (C.A.P.). Proprietățile agricole transferate direct în patrimoniul statului au avut denumirea Întreprindere Agricolă de Stat (I.A.S.). În această perioadă sunt create închisorile politice.

Periода anilor '50 a fost marcată pe plan politic de „lupta de clasă”, ceea ce a însemnat consolidarea continuă a unui sistem de guvernare și organizare a societății în chip totalitar, partidul politic unic controlând societatea pe toate planurile.

În anul 1965, partidul, redenumit P.C.R. din dorința lui Nicolae Ceaușescu – devenit prim-secretar al P.M.R. în luna iunie a aceluși an – care a vrut să demonstreze simbolic ruperea cu trecutul și orientarea politicii României, întrunea 1 400 000 de membri, reprezentând 7% din populația României. În anul 1974, P.C.R. întrunea 2,5 milioane de membri (11,5% din populație), iar în 1989 avea circa 4 milioane de membri (18% din populația României). P.C.R. a ajuns să fie partidul comunist cu efectivul cel mai numeros dintre toate țările europene din sfera de influență sovietică. A deținut puterea până la 22 decembrie 1989. După evenimentele din decembrie 1989, care au dus la căderea regimului comunist, P.C.R. a fost scos în afara legii și dizolvat prin decret-lege.

Fondul Partidul Comunist Român – Comitetul Municipal (1950 – 1989) s-a format în urma preluării documentelor create de fostul comitet municipal de la Primăria municipiului Timișoara în anul 1991. În cursul anului 2000 au fost preluate dosarele membrilor de partid (dosare de primire/sanționare/excludere din partid). Fondul Partidul Comunist Român - Comitetul Județean (1944–1989) a fost constituit în urma unor preluări succesive a documentelor în perioada 1990-1992 și 2002.

Documentele din aceste două fonduri depuse sunt reprezentate de: referințe pentru acceptarea în partid, foi calificative, note de studiu din dosarele de luare în evidență pentru participarea la mișcarea muncitorească, chestionare privind evidența cursanților înscriși la Academia Ștefan Gheorghiu din județul Timiș.

Prefectura Județului Timiș–Torontal

Comitatul Timiș a fost reînființat în anul 1779 după anexarea Banatului în 1778 la coroana ungară și a funcționat până după înfrângerea revoluției din 1848-1849 când, prin patenta imperială din 16 noiembrie 1849, se decide desființarea comitatelor Bacs-Bodrog, Torontal,

Timiș și Caraș și unirea acestora într-o nouă structură administrativă cu denumirea de Voivodina Sârbească și Banatul Timișan. După mai multe experimente administrative, provincia va fi guvernată de un consiliu locotenențial imperial-regal, cu sediul la Timișoara, fiind subîmpărțită în 5 districte. Subdiviziunea districtelor erau plășile.

Prin patenta imperială din 27 decembrie 1860 se decide reanexarea Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișan la Ungaria și reînființarea comitatelor. Din 1861 cancelaria regatului ungar preia de la ministerul austriac administrarea provinciei. Până la Revoluția din 1848 comitatul era o comunitate a nobilimii din comitatul respectiv cu funcții politice, administrative, financiare, judecătorești și militare fiind condusă de municipalitatea comitatensă.

Această instituție avea un dublu caracter fiind, pe de o parte, organul local de guvernământ al puterii de stat, pe de altă parte, un organ independent al comunității nobilimii, cu drept de autogovernare. În fruntea municipiului se afla comitele (főispán) ca guvernator, reprezentant al puterii de stat și vicecomitele (alispán) care conducea administrația comitatului. Vicecomitele și aparatul de funcționari erau aleși de comunitate. O modificare importantă a legislației¹⁴ se va produce în anul 1848, însă, în urma înăbușirii revoluției, măsurile legislative preconizate de guvernul revoluționar au fost aplicate abia după 1861, când se refac comitatele Timiș, Torontal și Caraș, fiind organizate alegeri conform legii 26 din 1848, însă restaurarea e de scurtă durată. Din noiembrie 1861 până în februarie 1867, când reintră în drepturi constituția maghiară, are loc o perioadă de provizorat, funcționarii aleși fiind înlocuiți cu alții numiți. După 1867 în legislația maghiară se constată tendința de a transforma prefectura comitatului într-un organ de administrație locală. Un moment important în acest sens îl constituie legea IV din 1869, al cărei prim paragraf prevede separarea justiției de administrație¹⁵, anulând

¹⁴ Marlen Negrescu, *Structura Administrativă a Comitatului Caraș, Severin și Caraș – Severin 1867 – 1918*, în

„Patrimonium Banaticum”, I, 2002, Timișoara, Editura Artpress, p. 169.

¹⁵ *Vezi Magyar Törvénytár, 1869-1871 évi törvények*, Budapest, 1896, pp. 4-8.

funcția judecătorească a municipalității comitatense (din 1873 prevederile acestei legi se vor extinde și asupra fostului confiniu militar).

Administrația se ghidează, în mare, după prevederile legii 42 din 1870,¹⁶ care legiferează primul cod referitor la competența și caracterul organizării acestei structuri: în fruntea comitatului se află comitele suprem ca reprezentant local al puterii de stat, numit de rege la propunerea guvernului, iar la conducerea administrației se află vicecomitele, care are în subordine următoarele servicii: notariat, juridic, sedria orfanală, casieria, medical, tehnic (*prin Legea XXIV din 1877*¹⁷, se desființează serviciul tehnic posturile de ingineri comitatensi) atribuțiile acestuia trecând la Oficiul de stat pentru construcții, cu rol de consultant al municipalității comitatense dar subordonat direct ministerului), arhivă, contabilitate (*desființat prin Legea II din 1902, atribuțiile fiind preluate de Direcția financiară regală maghiară și de Serviciul regal maghiar al fiscoului precum și de Contabilitatea de pe lângă Direcția financiară regală maghiară*), tutelă publică, veterinar (*prin Legea XVII din 1900 se desființează serviciul veterinar din cadrul municipalității comitatense constituindu-se Serviciul veterinar comitatens subordonat Inspectoratului veterinar de stat*). Prin legea 21 din 1886¹⁸ se prevăd funcțiile municipalității comitatense de autogovernare și de administrație publică de stat și constau în: luarea de hotărâri și măsuri, elaborarea de regulamente în probleme interne.

Regulamentele de funcționare pot fi întocmite numai în limitele competenței și nu pot fi în contradicție cu legislația în vigoare; aplicarea hotărârilor, măsurilor și regulamentelor elaborate, alegerea funcționarilor; stabilirea cheltuielilor de conducere și administrative, acoperirea fondului necesar; întreținerea legăturii

nemijlocite cu guvernul; stabilirea bugetului comitatului, deciderea înstrăinării sau procurării de bunuri imobile, contractarea de împrumuturi (cu aprobarea ministerului); exercitarea autorității orfanale; aplicarea legilor și dispozițiilor ministeriale. Aceste funcții sunt exercitate de comitetul municipalității comitatense, care reprezintă comunitatea locuitorilor comitatului. Comitetul municipalității comitatense își exercită funcțiile prin adunarea generală și prin aparatul funcționăresc.

Fondul arhivistic este compus din fragmente ale arhivei fostului Comitat Timiș (1778-1849, 1861-1918) și ale districtului Timișoara din cadrul Voivodinei Sârbești și Banatului Timișean precum și din arhiva Prefecturii Județului Timiș-Torontal (1919-1950). Pentru perioada 1778-1893 s-a păstrat o cantitate infimă de documente și de slabă calitate (în mare parte dosare succesoriale și orfanale, câteva registre de intrare-ieșire ale vicecomitelui și procese verbale ale Adunării Generale), arhiva fiind în bună parte distrusă. Pentru ultimul deceniu s-au păstrat sporadic acte privind administrația, problemele de personal și activitatea institutului de pensii pentru notari, distribuirea burselor și ajutoarelor din fondurile comitatense Bibics, Osztolics, Ormos ș.a., cauze tutelare, construirea și repararea drumurilor publice și a căilor ferate, introducerea și extinderea rețelei telefonice, lucrări hidrotehnice. De asemenea, se regăsesc și informații cu privire la probleme militare, de stare civilă, amenajări hidraulice, probleme de personal, întreținerea și construirea de poduri și drumuri, vânat etc.

Din acest fond arhivistic a fost ales un extras din carnetul de ofițer în rezervă nr. 133, de la Regimentul Infanterie 82, Târgu Mureș, al lui Tiucra Petru, supranumit „Pribeagul”, „fost voluntar în războiul pentru înreginerea Neamului” în perioada 1916–1920.¹⁹

¹⁶ *Ibidem*, p. 211-221.

¹⁷ *Ibidem*, 1877-1878 évi törvények, Budapest, 1896, p. 92.

¹⁸ *Ibidem*, 1884-1886 évi Törvények, Budapest, 1896, pp. 367-405.

¹⁹ Toate imaginile folosite în acest material provin din fondurile Arhivelor Naționale Timiș.